

Pozsgai Zsolt

Látlelet

A drámaírás mint betegség

A drámaíró nem egyidős magával a drámával, a tragédiával. A színház eredetileg közösségi műfaj volt. Nietzsche pontosan feltérképezte ezt *A tragédia eredete* című munkájában. A színház, a tragédia forrásánál még nem ácsorogtak írók. Nem a színháznak kellett eredetileg az író. Az írónak kellett a színház.

Fejes Endre mondta egyszer nekem, a drámaíró voltaképpen a skizofrénia egyik sajátos formájától szenved. A szizofrenica hebreneutica olyan nyavalya, hogy többen vannak az emberben. És ha valaki ezt fel tudja dolgozni, ki tudja írni magából, akkor drámaíró lesz és jó esetben pénzt keres vele, ha nem, gyógykezelésre szorul.

Nézte a jóember a tragédia bölcsőjénél az előadásokat, a még közösségi előadásokat, egyszer csak elkezdett fájni a feje és megszólaltak benne a többiek, ettől pánikba esett, írni kezdett, és a közelben levő színházi formára zúdította magát és műveit. A színház rácsodálkozott a dialógokban író emberre, és magához engedte őt. Azóta ott kószál a színház mellett, megtűrt alakként, tisztán kegyeletből.

Pedig talán jobb lett volna, ha a színház író és rendező nélkül marad, ma is közös örömmünnepet ülnénk ott minden este. Ehelyett kétségekkel gyötörtetjük magunkat.

Dráma csak a kétségből születik. Jó dráma biztosan. Ez lehet aztán később tragédia, komédia, mesejáték. A kétség. Valamiféle igazság kétarcúsága. Valami megkettőzött létezési érvelés. A drámaíró elbizonytalanodik valamely ügy, személy, dolog igazságában. Mert kezdi érteni a másik felet. A másik fél igazságát. Ettől megijed. Pedig senki nem mondta neki, hogy létezik az abszolút igazság, mivel azonban író, ezért örökkéig gyermeketeg lélek és nem hallgat az okosokra. Csodálkozik tehát, hogy a másik fél helyzetébe is bele tudja élni magát és azon másik fél érvrendszeréből néz vissza az előzőre, arra, akit eredetileg az igazság letéteményesének vélt. És elkezd megint fájni a feje. Többen vannak benne ismét. Kreón és Antigone, egyszerre beszélnek, és az író helyesnek véli mindkettő saját eszményét. Innen kétfelé ágazik az út: vagy beszedi a gyógyszerét, vagy írni kezd. És mivel a jó író sajátja a feltétlen kíváncsiság, az, hogy a létezés elméleteinek végére járjon, inkább ír. Ütköztet. Kezdi élvezni az egymással szembeesülő eszmerendszereket, amelyeknek egyenként igazolható igazságtartalmuk van. Mi lesz ebből? Tragédia? Lehet, akkor szomorú a vége. Két igazság ütközése legtöbbször szomorú véget ér. Az egyik kioltja a másikat, és utána rá kell jönnie: a saját igazság-rendszere sem életképes egyedül, hiszen nincs mivel szemben képviselni. A létezés öröme helyett a létezés szomorúsága járja át a lelket. A drámaíró örömtáncot jár, valami alapvetően lényegi kérdésre sikerült rátaposnia. Megírta tehát a tragédiát, hagyta önmagában beszélni mind a két felet, sírt, zokogott írás közben, ide-oda járt a feje, de megérte. Elpusztította

mindkettőt. Kételyt ébresztett magában valamilyen tárgyban, és ahelyett, hogy az egyik igazságot elfogadta volna, megölte mindkettőt. Ezt nem öncélúan tette. Így befejezetlenül hagyta a mondatot. A befejezést rábízta a színházi nézőre, a rendezőre, oldják meg magukban. Álljanak ők már valamilyen, azóta halott igazság mellé. Vigyék haza a dilemmát ők. Az íróban ez a dilemma megszűnt, kiíródott. Kis ideig nincs rohama. Boldog. Talán fizetnek is neki. Azt is felveszi. Természetesen csak keveset kap, hiszen ez egy gyógyító misszió, és a színház-igazgatók érzik ezt, nem tudják, de érzik, hogy az író, mivel kényszerből ír, önmaga gyógyítása végett, ezért a lehető legmegalázóbb díjazásra érdemes. Majd jön az előadás, a rendező súlyoz. Valamilyen fél igazsága felé, általában. Vagy nem is ő. A kor. A körülmények. Az adott társadalom. A politika. A gazdasági helyzet. Az adott színház gazdasági helyzete. És Kreón felé dől a mérleg. Vagy Antigoné felé. Ahogy kívánják a körülmények. A jó rendező saját igazságérzete, eszmerendszere. A közönség igénye. A producer elvárása. Valami. Ami semmiképp sem a drámaíró eredeti szándéka. Ilyenkor a drámaíró őrzöng, vagy csak szomorúan ül a nézőtéren, fogja a mellette ülő nő kezét, aki vagy a felesége, vagy az anyja, vagy a színház valamely üdvöskéje, és néz maga elé. Ő nem ezt akarta. Felmegy a színpadra, meghajol a nézők előtt, a színpadon egy percre még elhiszi, hogy ő az igazán fontos, mert körbeállják, veregetik a hátát, meghajol a közönség felé a kifestett színészekkel együtt, és szomorú boldogságában már azt sem veszi észre, ha magára hagyják a sötét színpadon, egy fekete függöny mögött.

Ő ölni akart. Kételyt akart ölni. Itt pedig teremtenek. Kételyt teremtenek. Hazamegy. Ír egy másikat.

De akkor történik valami.

Váratlan fordulat. Nem ketten, többen beszélnek benne, kettőnél több hangot hall, több igazság ütközik. Ilyen nincs. Ez abszurdum. Kettő, az rendben. A világ két pólusú. Férfi és nő. Jin és Jang. Kés és villa. Egyik megöli a másikat, tiszta ügy. De most nagy itt a hangzavar, és mindenkinek igaza van. Mi lesz ebből? Micsoda?

Mi lenne? Komédia.

Két ember szembenállása tragédia. Leszámolás. Arc az arcba. Szem a szembe. Kard a kard ellen. De ha van ott még valaki, aki beszél, vagy akár többen, az már nevetséges. Három ember egymás ellen kardozik! Ugyan kérem! Ez már olyan helyzeteket teremt, amelyek a komédia sajátjai. Ezek az emberek csak hiszik, hogy igazuk van. Az író tudja, hogy nincs igazuk, ezt csak ők, a figurái hiszik. Ettől az író nevetni kezd. És nevetséges körülményeket teremt hőseinek. A néző is hálás ezért, semmiféle döntő elhatározást nem kell tennie. Sodorja őt a cselekmény. Kettőnél több igazság már összegubancolódik, és egyre több képtelen helyzetet teremt. Az író írja, és most nevet. Nagyokat nevet, amikor ír, hiszen ő nem tudja előre meghatározni ezeket a nevetséges helyzeteket, a poénokat, a jópofa szövegeket, azokat a benne beszélő emberek teremtik meg, ő csak leírja, és igyekszik gyorsan írni, hogy semmit se mulasszon el a fejében levő hangzavarból, ebből az elme-bálból. (A szigligeti alkotóházban, ahol dolgozni szoktam, egyszer ebédnél az egyik konyhásnő jókedvűen rám szólt: mekkorákat tetszett nevetni írás közben, kihallatszott a folyosóra, biztos ez valami jó kis vígjáték lesz. Meglepődtem. Hallotta? Én nem emlékszem, hogy ilyen jól szórakoztam volna.)

És ahogy egyre többen jönnek, hurcolják be az igazságukat, mondják a magukét, egyre inkább elfajul a játék. Komédiából vaudville, onnan bohózat, és ki tudja, még mi. A drámaíró megírta, hátradől, csodálkozva nézi azt a sok baromságot, ami szándékától függetlenül született. Az előadáson együtt nevet a nézővel (ha jó volt a rendezés), vagy a rendezővel az igazgatói páholyban (ha rossz). Megint felviszik a színpadra, most kicsit jobban szeretik, de aztán marad ugyanúgy az egyedüllét, a fekete függöny a kihalt színházi portál mögött.

Minden bemutató gyógyszer a betegségére. És amíg megy a színpadon a mű, nincs szüksége újabb kezelésre. Hiszen ha elbizonytalanodik önmagában, a világban, bemegy a műve valahányadik előadására, együtt sír vagy nevet a nézővel, és jobban lesz.

Élvezi a színház kegyelmét.

E betegségben szenvedő írók el szokták mondani, hogy írás közben nem tudatosan alakítják a történetet, a dialógusokat. Akik megszólalnak bennük, azok. És valóban így van. Hányszor vettem észre magamon írás közben, hogy saját tudatom már rég mással foglalkozik – kényelmetlen a szék, jó lenne inni valamit, éhes vagyok –, és azok ott bent még mindig beszélnek, és nekem még mindig jegyzetelni kell. És nagyon rájuk kell rivallni, hogy abbahagyják végre. Pofa be! Elég volt. Csengettek vacsorára. De akik ilyen élményről számolniuk be, nem szokták elárulni, mert ők is szégyellik: nemcsak leírják a skizofrén hangzavart, hanem át is élik közben hőseik szenvedéseit, szenvedélyeit, érzelmeit – átélik a halálukat, átélik hőseik halálát. És itt a test nagyon szeretné követni a szellemben született alkotást – az író zsibbad, nehezen lélegzik, egy színműbeli törszúrást követően oldalához kap, leesik a székről. És ha már tudja, hogy valamely hőse holtan hagyja el a küzdőteret, előre készül rá, előre retteg. Izzadni kezd, infarktusz jellegű tüneteket produkál. Sok esetben az író ilyenkor visszariad a haláltól. Megkegyelmez a hősenek. Utolsó pillanatban megérkezik valaki. Mert úgy érzi, ha hőse most a papíron meghal, vele megy ő is, fizikailag, itt ezen árnyas alkotóházbéli szobában visszavonhatatlanul, végérvényesen. Aztán olykor győz az írás igazsága, és megöli a szereplőt, lesz, ami lesz! Lesújt a tőr, hat a méreg, eldördül egy fegyver – és az író valóban meghal. Jó esetben csak egy pillanatra. De az a pillanat valóban halálos, halálként megélt, csodálkozó-újjászületéses. Méhszagú, vérízű születés.

Pedig nem az író hal meg – a dráma születik. Összekeveri ebben az eufóriában a kettőt. A halált és a születést. Az én-tudatra ébredt, kitalált figurák egybefolynak ebben a táncban a valós, lényegi létezésbe csomagolt alkotójukkal. Ez már öröm. Ez már boldogság. Kettős öröm, kettős boldogság. Meghaltam, mert éltem – alkottam valamit.

Két igazság: az ember és a dráma.

Több igazság: a létezés komédiája.

Egy igazság: maga az Isten.

Bemegyek a templomba, levetem a kalapom, meghajtom magam, és hálát adok néki, hogy nekem magából egynél több igazságot adott.